

ANA ŠKEVIN MIKULANDRA

MENTOR: PROF. DR.SC. MARIJAN HRŽIĆ*

HRVATSKI RESTAURATORSKI ZAVOD
HR – 10000 ZAGREB, ILICA 44

PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 711.4.01 (497.5 ŠIBENIK) LYNCH, KEVIN

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.02 – URBANISTIČKO I PROSTORNO PLANIRANJE

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 11. 01. 2005. / 24. 03. 2005.

CROATIAN INSTITUTE OF ART RESTORATION
HR – 10000 ZAGREB, ILICA 44

SUBJECT REVIEW

UDC 711.4.01 (497.5 ŠIBENIK) LYNCH, KEVIN

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.02 – URBAN AND PHYSICAL PLANNING

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 11. 01. 2005. / 24. 03. 2005.

**ANALIZA PERCEPTIVNIH ELEMENATA SLIKE GRADA ŠIBENIKA
PREMA MODELU KEVINA LYNCHA****ANALYSIS OF PERCEPTIVE ELEMENTS IN ŠIBENIK'S VISUAL IMAGE
BASED ON KEVIN LYNCH'S MODEL**LYNCH, KEVIN
MENTALNA SLIKA
PERCEPCIJA PROSTORA
SLIKA GRADA
ŠIBENIKLYNCH, KEVIN
MENTAL MAP
SPATIAL PERCEPTION
TOWN'S IMAGE
ŠIBENIK

Tema članka je analiza karakteristika vizualne forme grada Šibenika. Vizualnu formu grada karakterizira simultano djelovanje različitih elemenata urbane strukture koji čine sliku grada. Percepcijom čovjekove okolice dolazi do stvaranja mentalne slike koja je subjektivna predodžba realiteta. Strukturu mentalne slike definiraju fizičke kvalitete i atributi identiteta. Elementi slike grada Šibenika analizirani su prema modelu Kevina Lyncha.

This paper gives an analysis of the characteristics of Šibenik's visual forms. A town's visual image is made up of various elements of its urban structure acting simultaneously. Human perception of the environment creates a mental picture as a subjective interpretation of reality. The structure of the mental picture is determined by physical qualities and attributes of identity. The analysis of the elements of Šibenik's visual image is based on Kevin Lynch's model.

* Članak je nastao u okviru istraživanja teme znanstvenog oglada na poslijediplomskom doktorskom studiju „Prostorno planiranje, urbanizam i parkovna arhitektura” Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

UVOD

INTRODUCTION

Grad je složena konstrukcija u prostoru,¹ umrežena odnosima čovjeka i okolice. Čovjek je antropološki vezan za svoju okolicu i u sebi nosi čitav niz komponenti vezanih za biološku osnovu bica, kao i refleksije osjetilnog aparata na vanjske podražaje. Čovjek i njegova okolica u interaktivnom su odnosu koji nije deterministički, već probabilistički. Urbana okolica ima mnogo raznih uloga (fizičku, socijalnu i kulturnu) koje simultano djeluju i čovjek je doživljava kretanjem, pri čemu okolica stimulira i nestimulira određena ponašanja. Opažanje okolice, tj. perceptivni proces počinje stimulansom koji čovjek registrira. Stimulus pokreće senzaciju kao refleksiju opažanja, a senzacije prelaze u percepcije koje u ljudskoj svijesti stvaraju koncepciju.

Pomoću elemenata preuzetih iz gestalt-psihologije analizira se forma i slika grada. Teorija gestalta² bavi se poimanjem oblika, tj. načinom na koji čovjekova svijest doživljava oblik. Doživljaj oblika subjektivan je i varijabilan pojam, ali u čovjeka je prisutna i stalnost zakonitosti percepcije koja je vezana za njegovu biološku osnovu (pitanje vertikale, horizontale, lijevo-desno, naprijed-nazad, gore-dolje).

Značajan prilog u analiziranju i razumijevanju vizualne forme i slike grada jest knjiga „Slika jednog grada” autora Kevina Lyncha, koja je nastala kao rezultat proučavanja triju američkih gradova: Bostona, Jersey Cityja i Los Angelesa. Sliku grada, prema Lynchu, čini pet elemenata: putovi, rubovi, područja, čvorovi i orientiri, te ona nastaje iz preklapanja mnogih

individualnih slika. Termin slikovitosti, po Lynchu, sačinjavaju oblici, boje ili opći rasporedi, koji olakšavaju nastajanje živopisno identificirane, snažno konstruirane i vrlo korisne mentalne slike okolice. Tu osobinu Lynch shvaća u smislu „čitljivosti”, pri čemu podrazumijeva lakocu kojom se mogu prepoznati pojedini dijelovi grada i kojom se mogu organizirati u koherentan uzorak. „Čitljiv” grad bit će onaj kojega je dijelove ili ulice lako razaznati i identificirati, a sve to zajedno čini skupnu i cjelovitu sliku. Na stvaranje slike grada utječe čitav niz čimbenika:³ fizička struktura grada, svjetlo, sjena, tekstura, mjerilo, silueta, ali i povijest⁴ (sl. 1), te društveno značenje. Sva čovjekova osjetila uključena su u taj proces, pa slika grada nastaje kao rezultat svih dojmova i opažanja.

Specifičnost prirodno-geografskog položaja, kao i niz društveno-povijesnih prilika, planersko htijenje i vizije utjecali su na današnji izgled Šibenika. U mentalnoj slici grad se doživljava od šibenskog mosta do Morinjskog zaljeva na jugoistoku, od ulaza u kanal sv. Ante do Šubicevca i Kamenara, što je zanimljivo s aspekta prostornoga planiranja jer stvarni fizički okvir grada zauzima puno manji prostor. Značajnu komponentu slike grada čini i silueta grada, te kontekstualni odnos sa zaleđem. Grad smještajem zauzima južne padine okolnih brda, prateći konfiguraciju terena. Neprestana rekonstrukcija i promjenljivost gradova postavlja i probleme održavanja kontinuiteta njihove slike. Promjene u silueti Šibenika nastale su rušenjem gradskih bedema, gradnjom industrijskih i lučkih postrojenja te prvih nebodera. Prijelomni trenutak u značajnijoj promjeni slike grada⁵ nastaje gradnjom prvog nebodera na Križu, koji je projektirao arhitekt Dinko Vesanović. To je popularno nazvan „crveni neboder” koji ima i svoga dvojnika, „plavi neboder”, a oba su se nametnula u slici grada kao vizualni reperi. Gradske su se vlasti opredijelile za ovakav tip stambene izgradnje

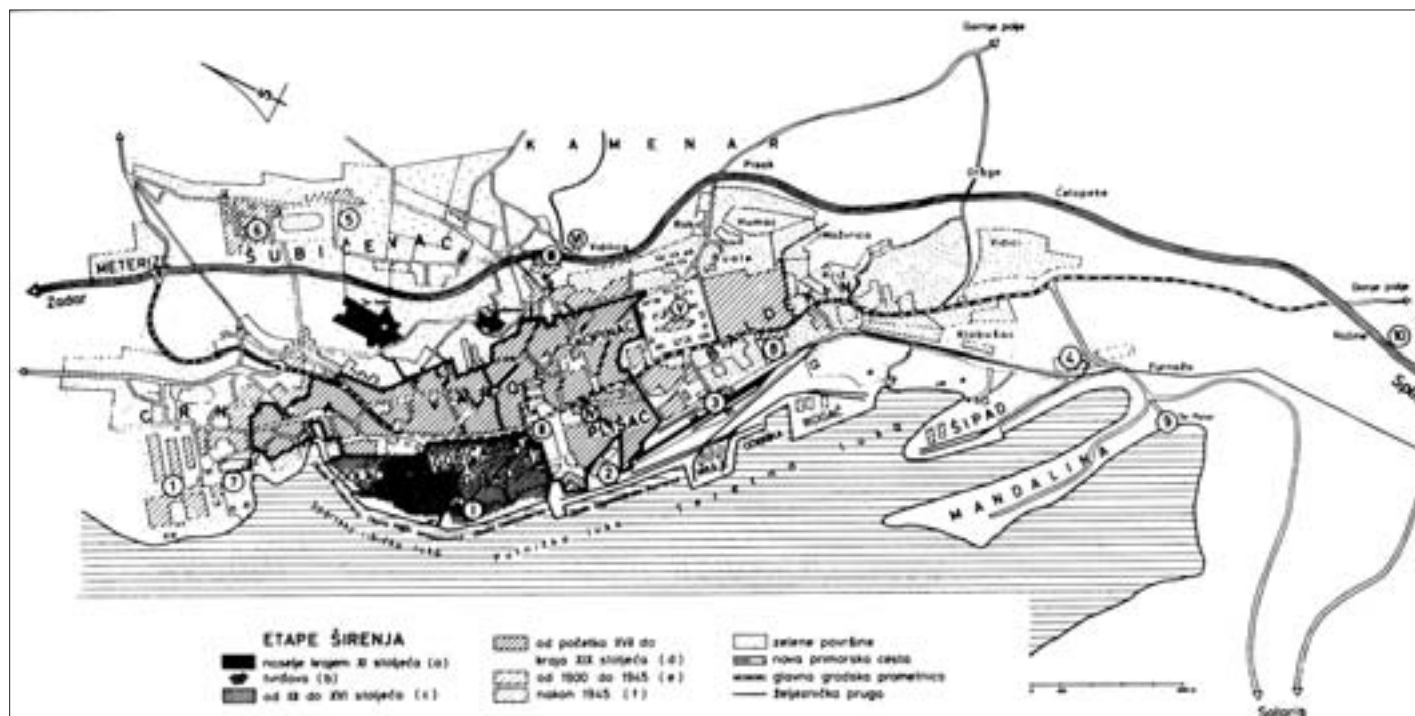
¹ LYNCH, 1974: 1

² Gestalt-teorija osnovana je početkom 20. st. u Njemačkoj i izrasla je iz perceptivnih teorija Ernsta Macha i eksperimenata Christiana von Ehrenfelsa. *Gestalt* je njemačka riječ koja označava oblik ili formu. Osnivači gestalt-psihologije jesu Max Wertheimer, Kurt Koffka i Wolfgang Köhler. Oni su u početku bili zainteresirani za percepciju. Postije se njihov interes proširio i na učenje, rješavanje problema i kogniciju, ali unutar gestalt-psihologije ove su teme tretirane kao cjelovit problem. Tijekom prvih desetljeća 20. st. gestalt-psihologija bila je glavna alternativa i izazov strukturalizmu, funkcionalizmu i biheviorizmu. Godina 1930-ih preselila se na Zapad i značajno utjecala na razvoj američke psihologije. (HOTHERSALL, 2002: 235-281)

³ HRZIC, 1988: 47

⁴ Grad Šibenik razvio se iz *castruma* početkom 9. st. (na mjestu tvrđave sv. Mihovila), sa svojim podgrađem Podstinje. Procvat doživljava u 15. st., kada se intenzivira graditeljska djelatnost gradnjom crkve sv. Jakova. U 15. i 16. st. grad dobiva svoj oblik i strukturu. Dopršava se i fortifikacijski sustav grada, kojemu su u 17. st. pridodane na sjevernoj strani dvije tvrđave: sv. Ivan i Šubicevac. A 19. i 20. st. karakteriziraju promjene u strukturi grada i širenje grada. (GRUBISIC, 1974.)

⁵ SPRJAN, 1997: 57

SL. 1. FAZE RAZVOJA GRADA
FIG. 1 URBAN DEVELOPMENT PHASES

jer je grad limitiran prirodnim karakteristikama smještaja i nema velike mogućnosti longitudinalnog rasta i razvoja, pa se vertikala nametnula kao logičan i prirodan slijed. Iako tipologija izgradnje nije tipična za mediteranski grad, Dinko Vesanović obrazlaže gradnju nebodera u Šibeniku teom da bi lamelasta izgradnja predstavljala kontinuiranu vizualnu barijeru – kako s mora prema gradu, tako i iz sjevernih dijelova grada prema moru, a stambene vertikale eliminiraju taj efekt⁶ i na taj način pridonose očuvanju slike grada u kontekstu zaleđa. Grad se razvio uzduž dominantnih tijekomova prometa, a recentna izgradnja prati glavnu gradsku arteriju i podcrtava izrazit linearni karakter grada. Slika grad puna je simbola i značenja, a ono što karakterizira grad jest njegova specifična urbana silueta koja je u ravnoteži s vizualnim kontekstom.

ANALIZA SLIKE GRADA ŠIBENIKA PREMA MODELU KEVINA LYNCHA

ANALYSIS OF ŠIBENIK'S VISUAL IMAGE BASED ON KEVIN LYNCH'S MODEL

Elementi slike grada prema Kevinu Lynchu jesu: *paths, edges, districts, nodes* i *landmarks*, a u

⁶ Povodom polemika o gradnji nebodera u Šibeniku, Dinko Vesanović sastavio je raspravu „Visoki objekti i naša primorska mjesta”, u kojoj se protivi gradnji „neodmjerenih vertikala” u manjim povijesnim mjestima, a odobrava takvu izgradnju u većim urbanim sredinama kao što je Šibenik, gdje se grad zbog manjka prostora ne može širiti longitudinalno. (TUŠEK, 2001: 64)

⁷ HRZIC, 1988: 138

ovom se radu prevode kao: putovi, rubovi, područja, čvorovi i orijentiri.

PUTOVI

PATHS

Čovjek doživljava grad kretanjem po kompleksnoj i definiranoj mreži točaka u prostoru i tako ostvaruje vizualnu dostupnost kompleksnom i bogatom sustavu urbanih informacija.⁷ Putovi su često dominantni elementi u slici grada. Doživljaj slike grada ovisi o brzini kojom se promatrač kreće po mreži gradskog tkiva. Putovi s jasnim i dobro poznatim počecima te krajnjim ciljevima imaju za ljude jasniji identitet. Osim identiteta i kontinuiteta, putovi mogu imati i svoje kvalitete usmjerenosti. Usmjerenost u jednom smjeru može se znatno razlikovati od drugog smjera i postiže se pomoću gradijenta, odnosno pravilnom promjenom određene kvalitete. Čovjek najjasnije osjeća topografski gradijent, ali u gradu je prisutan i cijeli niz ostalih gradijenata.

Šibenik karakterizira niz paralelnih linearnih poteza koji su odigrali značajnu ulogu u formiranju gradskog tkiva i utjecali na razvoj grada. Jadranska magistrala, Ulica kralja Zvonimira (sl. 2), u produžetku s Ulicom Stjepana Radića, i prostor rive čine dominantne paralelne pravce u slici grada. Karakteristika je ovih glavnih putova njihova kontinuiranost, akcentirana određenim reperima, bilo vezanih za fizičku izgradnju ili karakteristike terena. U kontinuumu putova disonantno su stvorena

SL. 2. POGLED NA ULICU KRALJA ZVONIMIRA, RAZGLEDNICA
FIG. 2 VIEW OF KING ZVONIMIR'S STREET; POSTCARD

žarišta pojačanih aktivnosti akcentirana urbanim reperima.

Ulica kralja Zvonimira, u produžetku s Ulicom Stjepana Radica, kičma je grada, koja je usmjerila širenje grada u smjeru jugoistok-sjeverozapad, i čini glavne tijekove kretanja. Recentna izgradnja uzduž Ulice Stjepana Radica potencira linearni karakter grada.

Ulicu kralja Zvonimira karakterizira topografski gradijent (ona se spušta prema Poljani), a dinamičnom promjenljivošću ostvarene su različite vizure. Glavni je akcent te ulice prostor Poljane kao mjesto križanja putova, limesa, ansambla nagomilanih vrijednosti... Istočno od Poljane, Ulica Vladimira Nazora tangira obrise porušениh bedema. Ova ulica ima topografski gradijent spuštajući se prema moru, kontinuiranost duž bočnih stranica, a i jasno su označeni početak (crkva Gospe van grada) i kraj (hotel Krka i pristanište lokalnih brodskih linija). Recentnom obnovom perivoja Roberta Visianija izdiže se značenje te ulice jer je ostvaren vizualni kontakt Poljane i mora. Ako se njeno značenje proširi i dalje, ona je dio urbane osovine od ulaza u kanal s tvrđavom sv. Nikole pa do Kresimirova doma.⁸

Jadranska magistrala kao jak tranzitni pravac ima vizualnu dominantu jer je uzdignuta iznad grada pa se grad može percipirati iz ptičje perspektive. Kretanje po njoj omogućuje pogled na gradske ikone, tvrđave, ali i na prostor luke. Grad je okrenut „leđima” prema magistrali. Naizmjeničnim pojavljivanjem vizura na grad unesen je element dinamike i čimbenik iznenađenja, pa se grad doživljava u sekvencama. Analizirajući dizajn ceste, uočava se da je prilagođena izohipsama terena, određenog ritma ostvarenoga gradijentom zakrivljenosti i promjena smjera, te projektirana da stvori kontrastne odnose (puno-prazno, sjena,...).

Unutar povijesne jezgre Ulica kralja Tomislava primjer je ceste koja ima jasno definiran početak i kraj. Ulica počinje na Poljani i vodi sve do Trga katedrale, a početak i kraj artikulirani su značajnim obilježjima.

Posebno mjesto u analizi putova zauzima kanal sv. Ante koji cenzurira gradsku vedutu s mora i plovci njime, grad se doživljava u sekvencama, a na samome kraju kanala otvara se pogled na grad kaskadno smješten po padinama brda. Glavno obilježje kanala jest njegova meandriranost, proizišla iz prirodnih datosti lokacije (sl. 3), koja unosi dinamiku u sliku kanala. Meandriranost kanala kao barokna tema, promatrana kroz odnos prirode i kulture, ima simboličko značenje kulturološkog elementa utkanoga u gradsko tkivo, kao da se priroda izjednačava s gradom, tj. da se prostor od ulaza u kanal do Poljane shvaća kao urbani kontinuum.

Riva kao prostor nastao na mjestu limesa i susreta dviju površina, specifičan zbog odnosa s vodom, artikulirana je nizom raznih sadržaja,

diferenciranih prema namjeni korištenja, koji pridonose homogenosti i kontinuitetu poteza. S jedne je strane prisutan kontinuitet izgradnje s pročeljima zgrada vizurno usmjerenima prema gradu, a s druge strane, tekuci medij u kojem se reflektira grad. Tijekom povijesti parametar grada sirio se prema moru i mijenjao se limes toga puta, kao i žarišta aktivnosti.

RUBOVI

EDGES

Rubovi su linearni elementi koji se ne smatraju putovima, već su obično granice između dviju vrsta urbanih površina. Rubovi u slici grada djeluju kao bočne reperijske linije. Naj-snažniji su oni rubovi koji nisu samo vizualno izraziti već su i kontinuirani po svojoj formi te neprolazni za poprečno kretanje. Poseban su slučaj fragmentalni rubovi koji su kontinuirani u apstraktnom smislu, a vidljivi samo u nekim diskretnim točkama. Rubovi, kao i putovi, imaju orijentacijski karakter te pojačavaju identitet nekoga područja.

Sliku grada Šibenika karakterizira široka paleta raznih vrsta limesa, bilo da su proizišli iz karakteristika topografije ili urbanih struktura, pa je zanimljivo promatrati kako se grad nosio s ograničenjima i u kolikoj ih je mjeri prerastao.

Današnji je grad longitudinalno razvijen u smjeru sjeverozapad-jugoistok, s jedne strane omeđen vapnenačkim hrptom, a s druge morem. Na oba kraja grada daljnji mu uzdužni razvoj priječe: Tvornica elektroda i ferolegura u Crnici i Tvornica lakih metala „Boris Kidrič” u Ražinama. Elementi prirodne konfiguracije terena, lokacija industrijskih postrojenja, te more i morska konfiguracija egzistiraju u slici grada kao limesi i ograničavajući su čimbenici kontinuiranoga razvoja grada.⁹ Prirodni rubovi pojavljuju se na nekoliko mjesta u slici grada. Brda Šubicevac, Kamenar i Rokić čine vizualnu barijeru prema sjeveroistoku i stvaraju okvir grada u panorami s mora.

More kao limes također je jedan od značajnijih elemenata slike grada. Osnovne su karakteristike toga ruba: kontinuiranost, diferenciranost načina korištenja obale i panoramske vizure na grad. Tijekom stoljeća mijenjala se linija obale, što je posebno intenzivirano nasipavanjem obale u 19. stoljeću. Limes mora kao snažan vizualni rub ima i funkciju kadriranja kojim se pojačava vizualni dojam motiva, u ovom slučaju siluete grada.¹⁰

U slici grada ističu se gradski bedemi kao linearna ograničenja dviju urbanih površina. Pročavajući stare mape i crteže grada Šibenika,

⁸ Ovu osovino akceptira natječajni projekt za Dom revolucije u Šibeniku grupe autora (I. Juras, N. Segvić, E. Špirić i A. Vulin). Urbanistička koncepcija zasnovana je na stvaranju gradske osovine okomite na postojećem Ulicu kralja Zvonimira. (** 1977: 8-11)

⁹ ČERVAR, 1980: 9-10

SL. 3. KANAL SV. ANTE
FIG. 3 ST ANTHONY'S CANAL

uočava se da bedemi kao dio fortifikacijskog sustava grada jasno definiraju okvire grada u odnosu na okolno područje. Tvrđave Šubicevac, sv. Mihovil i sv. Ivan jesu točke u mreži limesa grada, a one imaju i ulogu orijentira.

Na sjeverozapadnom rubu povijesne jezgre ostaci bedema vizualno najsnažnije markiraju granicu povijesnoga grada (sl. 4). Rub bedema je kontinuiran i zatvoren. Ostaci bedema na jugoistočnom dijelu povijesne jezgre figuriraju kao fragmentalni rubovi u apstraktnom smislu, a zajedno s parkom i ansamblom zgrada (kazalište, bivši Dom JNA i Osnovna škola Fausta Vrančića) poveznica su staroga i novoga dijela grada. U memoriji se ovaj prostor doživljava kao limes staroga i novoga, a ono što podcrtava tu misao jest i naziv crkve Gospe van grada, koja se nalazi u blizini. U samom nazivu crkve lingvistički je eksplicitno definiran njen položaj u urbanom kontekstu povijesnoga grada, gdje se crkva nalazila izvan parametara gradskih zidina. Značenje je toga ruba da se doživljava kao spona tradicionalnoga i modernoga grada. Karakteristike toga ruba na istoku jesu kontinuiranost, s puno vizualnih i dinamičkih prodora, te značenje orijentira i puta.

Željeznička pruga egzistira u slici grada kao barijera između jugoistočnoga dijela grada i mora, odnosno veze između stambenog naselja Krvavice, Baldekin i Križ s gradskom lučicom Mandalina, a lokacija lučkih postrojenja s remontnim brodogradilištem također prijeći izlaz na more.

PODRUČJA

DISTRICTS

Područja su dijelovi grada izrazito homogenih i kompaktnih karakteristika. To su relativno veliki dijelovi grada koji imaju određeni karakter pa se prepoznaju po svojoj unutrašnjoj strukturi. Područja su važna kao točke izbora i smjera. To su uočljiva mjesta, ali znatno većeg opsega nego orijentiri. Fizičke karakteristike koje određuju jedno područje – to su tematski kontinuumi koji mogu sadržavati beskrajno mnogo raznovrsnih komponenata: teksturu, detalje, simbole, tipove zgrada, topografiju, stanje održavanja objekata, ali i djelatnosti, namjene i stanovništvo.

Za Šibenik je karakteristična polarizacija područja povijesnoga dijela grada (Gorica, Grad, Dolac) i suvremenoga grada (naselja Vidici, Križ, Krvavice i Šubicevac). Osnovne su razlike u elementima fizičke strukture, u tipologiji zgrada, oblikovanju pročelja i razlicitosti ulič-

nih poteza, visina izgradnje, gustoća izgradnje... Ono što im je zajedničko jest prilagodbenost izohipsama terena. Oba područja formiraju sliku grada i stvaraju odnos prema vodi. Na „platnu“ grada, kada se ulazi u grad s morske strane, jasno se mogu prepoznati.

Kada se povijesni grad promatra na razini dvodimenzionalnog prikaza, komparacijom odnosa slike i pozadine po principima gestalt-psihologije, neizgrađeni dio grada (ulice, trgovi) predstavlja sliku, a fizička struktura je pozadina, dok za moderni grad vrijedi suprotno¹¹ (sl. 7).

Povijesnu jezgru karakterizira: gradnja kameonom, pokrov od kupe kanalice, uske ulice u kojima se visinske razlike u terenu svladavaju stubama, prilagodbenost ljudskome mjerilu, topografski gradijenti, gustoća gradskog tkiva i trgovi kao glavni akcenti, a posebno Trg katedrale (danas Trg Republike Hrvatske). Gustoća jezgre stvara dojam da su svi elementi u međusobno ovisnom odnosu, pa ako se izdvoji samo jedan od njih, narušava se ravnoteža.

Stambena naselja Vidici (sl. 6) i Šubicevac izdvajaju se kao homogena područja. Njihove su karakteristike: beton kao materijal, stambeni tornjevi, veza među strukturama slabija nego u povijesnoj jezgri. Zanimljivo je da stambeni tornjevi na Vidicima imaju diferencijaciju katnosti unutar strukture, što u slici grada također stvara gradijente. Izgradnjom ne boudera različite katnosti vizualno je ostvaren prirodni oblik kosine terena koja se spušta prema moru. Naselje Šubicevac je primjer homogenog područja, ali izdvojenog i slabije povezanog s gradom. Negdje su granice između područja jake, npr. gradski bedem i topografija terena (povijesna jezgra), a negdje su one meke ili nedovoljno jasne (Plišac, Baldekin).

Područja specifične namjene jesu industrijske zone smještene istočno i zapadno od grada, koje formiraju *west end* i *est end* grada, a ograničavajući su čimbenik razvoja grada.

Područje od Mandaline do tvrđave sv. Nikole, uključujući cijelu istočnu obalu kanala sv. Ante, izdvojeno je također zbog specifičnosti namjene. Naime, ovaj prostor već desetljećima kontrolira vojska i u mentalnoj se slici grada percipira kao zabranjen.

ČVOROVI

NODS

Čvorovi su strategijske točke nekoga grada, gdje čovjek može ući, ali i one žarišne točke od kojih polazi ili prema kojima se kreće. To su prije svega križanja, mjesta gdje počinju ili završavaju tijekovi kretanja, ali i točke gdje jedna gradska struktura prelazi u drugu. Premda su čvorovi konceptijski relativno male točke u slici jednoga grada, oni mogu biti i prostorni trgovi, pa i čitava područja, a kada se okolica promatra na nacionalnoj ili čak na internacionalnoj razini – tada cijeli grad može

SL. 4. GRADSKI BEDEMI NA SJEVEROZAPADNOJ STRANI POVIJESNE JEZGRE
FIG. 4 TOWN WALLS ON THE NORTH-WESTERN PART OF THE HISTORIC NUCLEUS

SL. 5. PEČAT GRADA ŠIBENIKA, PEČATNI VOSAK, 1255.
FIG. 5 SEAL OF ŠIBENIK, SEALING-WAX, 1255

SL. 6. POGLED NA STAMBENE TORNJEVE NA KRIZU I VIDICIMA
FIG. 6 VIEW OF TOWER BLOCKS ON KRIZ AND VIDICI

¹⁰ HRZIC, 1988: 81

¹¹ Predavanja prof. dr.sc. Marijana Hrzića na kolegiju „Oblikovanje gradskih prostora“ na poslijediplomskom znanstvenom studiju „Prostorno planiranje, urbanizam i parkovna arhitektura“ na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

SL. 7. TLOCRT POVIJESNE JEZGRE ŠIBENIKA
FIG. 7 HISTORIC NUCLEUS OF ŠIBENIK; PLAN

imati ulogu čvorišta. Elementi locirani na raskrižjima automatski dobivaju poseban, istaknuti položaj samom činjenicom što se nalaze na raskršću.

Karakterističnu sliku mediteranskoga grada čine trgovi kao glavna gradska žarišta i kao mjesta raznih funkcija i modaliteta korištenja. U slici grada Šibenika posebno se ističu dva trga, koja imaju i simboličko značenje – Trg katedrale (današnji Trg Republike Hrvatske) i Poljana kao trg suvremenoga grada.

Osnovna je karakteristika Trga katedrale da se jasno ističe u odnosu na uske ulice povijesne jezgre koje se ulijevaju u njega. Koncentracija javnih zgrada (Gradska vijećnica, muzej, a posebno katedrala sv. Jakova, koja mu daje glavno obilježje) čini taj prostor žarištem povijesne jezgre, ali i kulturnim središtem grada. Te zgrade definiraju strukturu i okvir trga.

SL. 8. G. ROSACCIO: ŠIBENIK, BAKROREZ, VENECIJA, POČETAK 17. STOLJEĆA
FIG. 8 G. ROSACCIO: ŠIBENIK, ENGRAVING, VENICE, EARLY 17TH CENTURY

Kao prostor pred gradskim vratima povijesne jezgre, poljana je trg suvremenoga Šibenika. Integracijom toga područja u prostor grada ostvarena je spona staroga i novoga dijela grada. Okvir Poljana čine javne zgrade kazališta, bivšega Doma JNA, Kresimirova doma, crkva Gospe van grada i banke. Prostor Poljana nalazi se na važnom čvorištu i obodno ga definiraju glavni gradski putovi. Trg je prostor kojega se značenje očituje kroz vrste aktivnosti što se odvijaju na njemu. Neprihvatljiva je današnja namjena Poljana kao javne parkirališne površine, a promatrano u duhu vremena – paradigma je modernoga grada.

Ako se klasična definicija trga promatra prošireno, prostor akvatorija luke teži da ga se shvati kao trg. Južni ulaz u kanal sv. Ante u formi gradskih vrata flankiran je s jedne strane markantnim objektom, tvrđavom sv. Nikole (remek-djelo renesansnoga graditelja Girolama Sanmichelija), i svjetionikom Jadrinja iz 1871. godine. Zanimljivo je promatrati mijene ritma aktivnosti toga područja, ovisno o sezonskim ili godišnjim transformacijama, što se posebno odnosi na aspekt prostornog planiranja i različite režime korištenja obale i luke. Kanal poput uske ulice vijuga do trga i dio je urbane osovine, a struktura luke kao trga definirana je prirodnim oblikom terena i akvatorija luke. Akvatorij luke je sjecište puta prema gradu i prema Nacionalnom parku Krka.

Veliko čvorište kao središte putničkoga cestovnog prometa Šibenika jest prostor autobusnoga kolodvora, smještenoga u području Drage. S jedne strane okrenut moru, a sa stražnje pješačkim je komunikacijama spojen s gradskom tržnicom pa je značajan reper i orijentir u slici grada.

ORIJENTIRI

LANDMARKS

Osnovna fizička karakteristika orijentira jest njegova jedinstvenost i upečatljivost u odnosu na urbani kontekst. Značenje je orijentira da se izdvajaju među mnoštvom drugih objekata, što implicira njihovu prostornu istaknutost i važnost. Vizualni oblici koji se uzdižu iznad krajolika dobri su orijentiri jer ovisno o čimbenicima koji se mogu odmah razaznati u okolini. Za određivanje točaka izbora i smjerova najvažniji su orijentiri. Ako je određeni orijentir lociran na nekom od raskrižja ili čvorova, to mu pojačava značenje jer će lakše poslužiti kao početna točka za donošenje odluke i promjenu smjera. Daleki orijentiri velika su pomoć u održavanju smjera. Gradski reperi koji su osvijetljeni noću pridonose čitljivosti prostorne organizacije grada.

U slici grada Šibenika ističe se čitav niz orijentira, od kojih mnogi imaju i simbolička značenja.

Prostorno su najistaknutije tri kopnene tvrđave – sv. Mihovil, sv. Ivan i Šubicevac, te tvrđa-

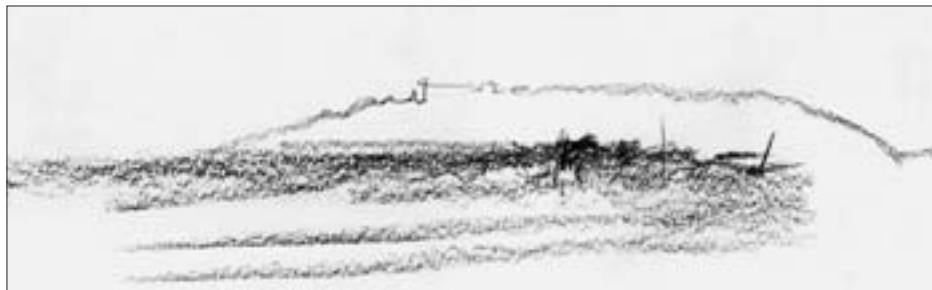
va sv. Nikole koja markira ulaz u grad s morse strane. Osim što su dominante u silueti grada i reперne točke, tvrđave imaju i socijalno značenje, simboliziraju zajedništvo i borbu protiv neprijatelja te grupiraju grad. Simboli su to koji su prisutni u svim prikazima grada tijekom stoljeća.

Katedrala sv. Jakova glavno je obilježje grada. U povijesnoj jezgri katedrala se izdvaja gabaritom i smještajem, te ima ulogu generatora povijesne jezgre. Kupola katedrale dominira nad povijesnom jezgrom i služi kao orijentir, a gledana u panorami s mora predstavlja jak akcent. Značenje katedrale prelazi okvire grada, svrstavajući grad u pripadnost europskom i mediteranskom kulturnom krugu. O značenju katedrale Faust Vrančić u svome djelu *Machinae Novae* iz 1616. kaže: „Ova crkva nije moje otkrice, jer je sagrađena već prije stotinu pedeset godina. Međutim, jer je izvanredno lijepa i jer je neobična oblika, htio sam je kao ukras svoje domovine uvrstiti ovamo među svoja nova otkrića.”¹²

Zgrada gimnazije – zbog prominentnog kontrasta sa svojom neposrednom okolicom, tj. uočljivom razlikom u volumenu i materijalu – izdvaja se kao značajan orijentir. Popularno nazvani „crveni” i „plavi” neboder izdvajaju se zbog razlike u koloritu i tipologiji izgradnje u odnosu na okolicu, a označili su i širenje grada prema istoku. Ako je neki objekt vezan za određenu djelatnost, onda ga i to može učiniti orijentir; primjerice zgrada suda, te bolnica i robna kuća, kojoj je značenje pojačano s obzirom na to da se nalazi na raskrižju putova. Primjer uzastopnoga niza orijentira jest ansambl javnih zgrada: Kresimirov dom, kazalište, bivši Dom JNA, Osnovna škola Fausta Vrančića, crkva Gospe van grada i hotel Krka, koji čine prsten oko Poljane i Ulice Vladimira Nazora te markiraju jedan od glavnih putova i čvorova.

Kao poseban prilog istraživanju slike grada, značajni su stari crteži i grafike, literarni opisi grada i recentna umjetnička djela. Najstariji prikaz Šibenika nalazi se na voštanom pečatu šibenske općine iz 1255. godine (sl. 5). On prikazuje samo malen segment zidina s gradskim vratima, nad čijim je kruništem lik zaštitnika grada, sv. Mihovila.¹³ Dominantan element u slici grada na tom je pečatu fortifikacijski sustav s gradskim vratima. Grad se ponajprije doživljava kroz aspekt obrane i zaštite njegova stanovništva, a simboličko značenje predstavlja sv. Mihovil, zaštitnik grada.

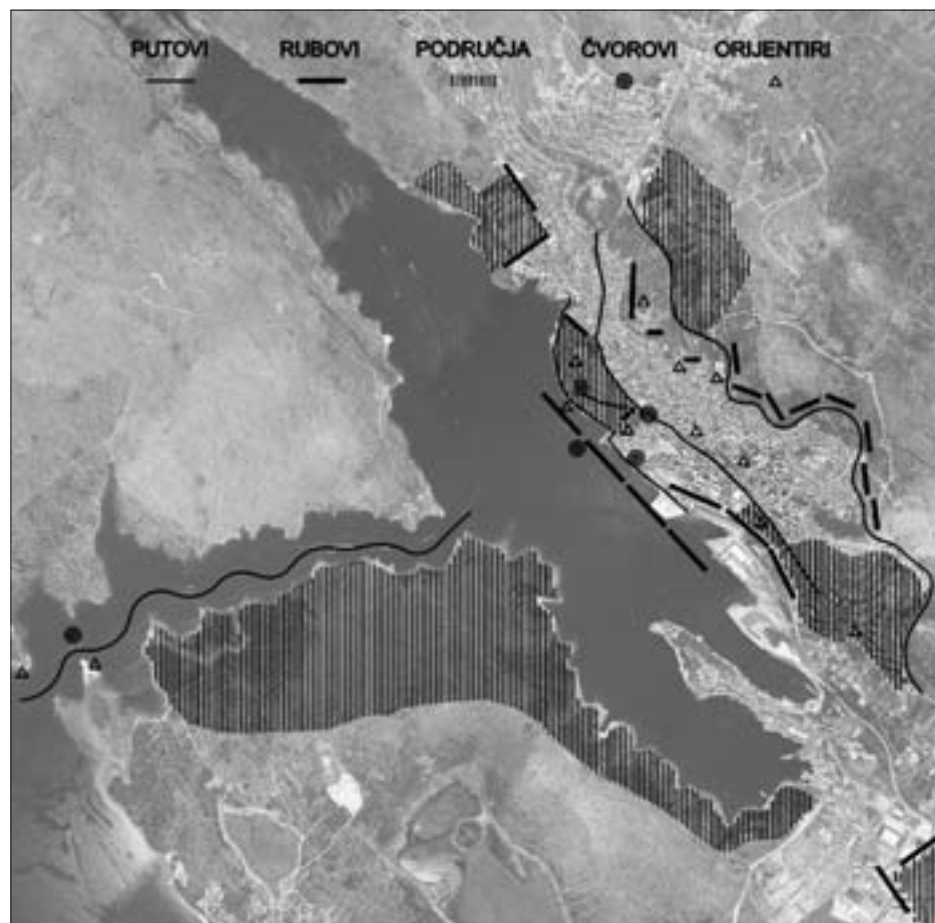
Proučavajući stare crteže i grafike,¹⁴ može se uočiti da se prikaz grada podudara s mentalnom predodžbom o gradu, po kojoj se grad percipira puno šire od njegova stvarnoga fizič-

Sl. 9. J. VANISTA: BILJESKA (ŠIBENIK), OKO 1981.
Fig. 9 J. VANISTA: NOTE (ŠIBENIK), AROUND 1981

kog okvira (sl. 8). Glavne su karakteristike tih prikaza jasnoća isčitavanja strukture gradskog tkiva i njegovih fortifikacija. Uočljive su dominante grada, njegova luka s akvatorijem i kanalom sv. Ante. Posebno je zanimljivo da se kanal učestalo prikazuje smješten u osi grada, iako njegov stvarni geografski položaj ne prati tu os i kanal blago zavija prema gradu, pa njegova dinamika sprječava pogled na gradsku vedutu. Širina kanala je naglašena iako je kanal uzak tjesnac i spona grada s morem. Značenje prostorne kvalitete širine potječe dijelom i od povezanija pojma širine s dominantnim putem. Time je naglašena važnost kanala kao jednoga od dominantnih putova.

Sl. 10. SLIKA GRADA ŠIBENIKA (SINTEZA ANALIZIRANIH ELEMENATA)
Fig. 10 VISUAL IMAGE OF ŠIBENIK (SYNTHESIS OF ANALYZED ELEMENTS)

¹² *** 1998: 81

¹³ GRUBIŠIĆ, 1999: 8

¹⁴ Od 20. svibnja do 15. lipnja 1999. u Županijskom muzeju Šibenika održana je izložba „Šibenik na starij crtežima i grafikama” te je tom prilikom tiskan katalog izložbe.

Kada Alberto Fortis¹⁵ u djelu *Put po Dalmaciji* opisuje Šibenik, kaže: „Od svih okružja u Dalmaciji što sam ih obišao, jamačno je najpoboljnije da se istraživač dugo vremena bavi područjem Šibenika, koje se pruža dobrih tri-deseet milja uz more zadiruci na nekim mjestima više od dvadeset milja u unutrašnjost, i obuhvaća sedamdesetak otoka i manjih hridi.” Nadalje kaže za Šibenik: „Kakav god bio pravi početak ovoga grada, sličan početku Rima ili plod niza malih povećavanja, on je najbolje i najslikovitije smješten od svih gradova u Dalmaciji. Kaštel sagrađen na brdu koje ga štiti mogao ga je sacuvati pred uzastopnim turskim navalama; a za njegovu obranu s mora postoji pred uskim kanalom, kojim se ulazi u luku, druga tvrđava, divno djelo Sanmichelija koji je na njoj načinio vrata veoma slična onim svojim slavim vratima u Veroni. Od građevina je u Šibeniku vrijedna pažnje stolna crkva, premda potječe iz barbarskih vremena, zbog veličanstvenosti zdanja, a još mnogo više zbog svoga krova složena od velikih mramornih ploča spojenih zajedno; to je djelo po smionosti jednako svakom drugom sličnom djelu iz rimskih vremena. ...Prostrana luka, kojoj se na obali u podnožju jednog brijega diže grad Šibenik, zaštićen veoma krševitim vapneničkim brdima koja su pokrivena šljunkom drvenih rijeka stvrnutim u pješčenjaku, jedna je od najljepših luka što se mogu vidjeti, zbog raznolikosti brežuljaka i malih rtova što je okružuju u obliku teatra.” Ti su izvori značajni jer daju informacije koje su to konstante tijekom povijesti formirale sliku grada.

Skica Šibenika slikara Josipa Vanište impresija je umjetnika i predstavlja njegov subjektivni doživljaj grada. Obrisu grada akcentirani su tvrđavom, a dominantan horizontalni potez je limes mora, koji je u harmoničnom odnosu s vertikalom tvrđave (sl. 9).

U stvarnosti svi analizirani elementi (putovi, rubovi, područja, čvorovi i orijentiri) ne postoje kao izolirane slike, već njihov zbir daje ukupnu sliku grada. Upravo veza između elemenata presudna je u definiranju slikovitosti i čitljivosti grada. Analizirajući Šibenik kroz elemente slike grada prema modelu Kevina Lyncha (sl. 10) – od dominantnih putova (glavne ulice, magistrala, riva, kanal sv. Ante), preko rubova i limesa grada (gradski bedemi, prirodni limesi brda i mora, ostali elementi urbanih struktura), područja grada (povijesna jezgra, nova naselja), gradskih čvorista (trgova, križanja) do orijentira (katedrala, gradske tvrđave, zgrada gimnazije, izdvojeni neboderi) – dolazi se do zaključka da je Šibenik slikovit i čitljiv grad. Značajne promjene koje su se dogodile u strukturi grada u 19. i 20. stoljeću rezultirale su stvaranjem prepoznatljive slike grada, koju karakteriziraju čvrste veze među pojedinim urbanim strukturama, ali prisutna su i mnoga mjesta bez atributa identiteta.

LITERATURA BIBLIOGRAPHY

1. ČERVAR, G. (1980.), *Šibenik*, „Arhitektura”, 33 (172+173): 9-10, Zagreb
2. FORTIS, A. (2004.), *Put po Dalmaciji*, Marjan tisak, Split
3. FRIGANOVIC, M. (1976.), *Geografske osnove položaja i razvoja Šibenika, Spomen zbornik o 900. obljetnici*, Muzej grada Šibenika, Šibenik
4. GRUBIŠIĆ, S. (1974.), *Šibenik kroz stoljeca*, Muzej grada Šibenika, Šibenik
5. GRUBIŠIĆ, S. (1999.), *Šibenik na starim crtežima i grafikama*, katalog izložbe, Županijski muzej Šibenik, Šibenik
6. HOTHERSALL, D. (2002.), *Povijest psihologije*, Naklada Slap, Jastrebarsko
7. HRŽIĆ, M. (1988.), *Perceptijski pristup oblikovanja grada u okviru procesa planiranja* (doktorska disertacija), Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
8. LYNCH, K. (1974.), *Slika jednog grada*, Građevinska knjiga, Beograd
9. ŠPRLJAN, I. (1997.), *Sjecanje na sretan graditeljski početak*, „Čovjek i prostor”, 44 (3-4 /514-515/): 56-57, Zagreb
10. TONKOVIĆ, Z. (1993.), *Josip Vaništa*, Naprijed i AKD, Zagreb
11. TUŠEK, D. (2001.), *Dinko Vesanic*, Društvo arhitekata Splita, Split
12. *** (1977.), *Dom Revolucije u Šibeniku*, „Čovjek i prostor”, 24 (287): 8-11, Zagreb
13. *** (1998.), *Boje zavičaja, Šibensko-kninska županija*, Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić”, Šibenik
14. *** (1999.), *Šibenik na starim crtežima i grafikama* (katalog izložbe), Županijski muzej Šibenik, Šibenik

IZVORI SOURCES

ARHIVSKI IZVOR

ARCHIVE SOURCE

1. UIH – Urbanistički institut Hrvatske, Frane Petrica 4, Zagreb

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

SL. 1.	FRIGANOVIC, 1976: 24
SL. 2., 7.	Obiteljska zbirka Boltar
SL. 3.	*** 1998: 105
SL. 4., 6.	Foto: A. Škevin Mikulandra, 2004.
SL. 5.	*** 1999: 3
SL. 8.	*** 1999: 23
SL. 9.	TONKOVIĆ, 1993: 102
SL. 10.	UIH

¹⁵ FORTIS, 2004: 86, 88 i 95. Knjiga talijanskog prirodoslovca i putopisca Alberta Fortisa *Put po Dalmaciji*, objavljena u Veneciji 1774. godine, veoma je važan znanstveni i literarni dokument o Dalmaciji u 18. stoljeću.

SAŽETAK

SUMMARY

ANALYSIS OF PERCEPTIVE ELEMENTS IN ŠIBENIK'S VISUAL IMAGE
BASED ON KEVIN LYNCH'S MODEL

This article deals with the analysis of elements of Šibenik's visual form. A town's visual form is composed of various elements of its urban structure. The nature of the relationship between the man and his environment is reflected in an interaction which is, however, not rigidly determined. The urban environment is characterized by a range of various functions (physical, social and cultural ones) acting simultaneously. The man experiences his environment dynamically (through movement) and the environment itself in turn stimulates certain patterns of behaviour. A mental image as a subjective interpretation of reality is formed by the human perception of the environment. Its structure is defined through physical qualities and features of identity. A town's visual image is influenced by a range of elements: a town's physical structure, light, shadow, texture, scale, silhouette as well as by its historical and social significance. A town's visual image is made up of all impressions and perceptions that constantly pour in through human senses.

Kevin Lynch's definition of a town's visual image is based on the studies of three American cities: Boston, Jersey City and Los Angeles. It consists of five elements: paths, edges, districts, nodes and landmarks which in reality do not exist independently; rather, their interaction produces the so-called town's visual image. Lynch formulates a fundamental concept as a picturesque urban quality made up of forms, colours and a general layout. Its components facilitate the creation of a lively, powerful and useful mental image of the environment. Such an image is interpreted by Lynch in terms of „legibility” by which he implies an ease that helps recognize particular town segments and integrate them into a coherent pattern. A „legible” town is the one whose streets and areas may be clearly and eas-

ily discerned and identified. All elements together form an integral and coherent town's image.

Šibenik's specific geographic position as well as a range of social and historical conditions, planning aspirations and visions have shaped its present image. Its mental image encompasses the area from Šibenik bridge to Morinj bay on the south-east and from St Anthony's canal to Šubicevac and Kamenar. This is an interesting fact from a physical-planning point of view since the actual physical boundaries enclose a much smaller area. According to Lynch's parameters Šibenik may be considered a picturesque and „legible” town. Special paths in Šibenik are the main Adriatic road, the streets of King Zvonimir and Stjepan Radić and the waterfront. They may be viewed as parallel traffic flows emphasizing town's linearity and having impact on its expansion in the direction north-west – south-east. They, of course, generally differ in terms of their dynamic intensity and thus produce different impressions. Each of them is marked by specific focal points.

St Anthony's canal deserves a special place in a paths analysis as a part of the urban axis which partly blocks a panoramic view from the sea. Therefore the town is viewed in sequences while moving along the canal. Its ultimate point, however, reveals a view of the town situated over the hill slopes. The image of Šibenik is further characterized by a wide range of various limits arising either from topography or urban structures. It is interesting to analyze to which extent the town itself has managed to overcome them. Town walls delimiting the historic nucleus are certainly the limits conveying the strongest impression. The sea as a limit seems a powerful visual edge with a framing effect thus emphasizing the visual silhouette of the town. Šibenik's historic nucleus and its modern town areas are clearly distinguished. The main differences between the two ar-

reas are revealed in their physical structure, building types, façade design, street layout, building height and construction density. Their common characteristics seem to be their adjustment to the terrain's isohypses, the formation of the town's image and a relationship to the sea. They are clearly discerned from the sea as well. The town's nodes correspond to traffic crossroads and main squares such as Poljana and Cathedral's square. St Anthony's canal with a port basin deserves a special place as a node. The dominant landmarks are the fortresses of St John, Šubicevac, St Michael and St Nicholas at the end of St Anthony's canal. St Jacob's cathedral with its dimensions and position is a conspicuous town feature with its dome as a prominent focal point of its historic nucleus. The dome serves as a landmark. Viewed from the sea, it represents the town's most recognizable visual feature. The cathedral as an outstanding historic structure thus places the city within the European and Mediterranean cultural context.

Considerable changes in the urban structure in the 19th and 20th centuries have resulted in a recognizable town's image characterized by close links among particular urban structures although some places still lack identity. The town's image is full of symbols and meanings. Its predominant feature is its specific urban silhouette well balanced with its visual context.

Considering the fact that, over a long period of time, a town's image is subject to transformations, it seems interesting to observe future changes that will be inevitably brought about by the conversion of the industrial facilities. It will also be interesting to assess the effect of future planning and design on the town's west and east end layout as well as the effect of the construction of new junction roads on the town's visual image.

ANA ŠKEVIN MIKULANDRA

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

ANA ŠKEVIN MIKULANDRA, dipl.ing.arh. Od početka 2002. do kraja 2003. godine suradnica je na projektu doc. dr.sc. Vesne Mikić u Zavodu za arhitekturu Arhitektonskoga fakulteta u Zagrebu i član uredništva knjige „Studij arhitekture – izbor studentskih radova 2001./02.” Od 2004. godine radi u Hrvatskom restauratorskom zavodu u Zagrebu. Poslijediplomski znanstveni studij „Prostorno planiranje, urbanizam i parkovna arhitektura” apsolvirala je 2004. godine.

ANA ŠKEVIN MIKULANDRA, Dipl.Eng.Arch. She worked as an associate on the projects headed by Vesna Mikić, Ph.D. She was also a member of the editorial board which published „Architectural Studies – Selection of Students' Works 2001/2002”. Since 2004 she has been working in the Croatian Institute of Art Restoration in Zagreb. In 2004 she completed all (but degree) courses of the post-graduate program in „Physical Planning, Urban Planning and Landscape Architecture”.

